

शालेय मुलामधील दृष्टीदोष निवारणासाठी
मोफत चष्मे वाटप करण्याकरीता मार्गदर्शक
सुचना व चष्मा खरेदी करण्यास प्रशासकीय
मान्यता देण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सार्वजनिक आरोग्य विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: प्रशामा- १२२४/प्र.क्र.११६/आरोग्य-७

१० वा मजला, गो. ते. रुग्णालय संकुल इमारत,

नवीन मंत्रालय, मुंबई - ४००००१.

दिनांक : ०४ मार्च, २०२४

वाचा :-

- १) अतिरिक्त संचालक, आरोग्य सेवा, कुटुंब कल्याण, माता व बालसंगोपन व शालेय आरोग्य, पुणे
यांचे पत्र क्र. राकुक्का/आरबीएसके/कक्ष-१५ क/न.क्र.५४० अ/निधी व नियोजन/१०६२५-
२७/२०२४, दिनांक ०९/०२/२०२४
- २) शासन निर्णय सार्वजनिक आरोग्य विभाग, क्रमांक क्र.आरबीएसके-३७२०/प्र.क्र.३८/भाग-
१/आरोग्य-७, दिनांक ३०/०४/२०२०.
- ३) शासन निर्णय सार्वजनिक आरोग्य विभाग, क्र.आरबीएसके-३७२०/प्र.क्र.३८/२०२० आरोग्य-७,
दिनांक २३/०७/२०२१
- ४) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, शासन निर्णय क्र.बियुडी-१३२१/प्र.क्र.४०/आरोग्य-७, दिनांक
०८/११/२०२१
- ५) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, शासन निर्णय क्र. आरबीएसके-३७२०/प्र.क्र.३८/आरोग्य-७, दिनांक
०६/०१/२०२१

प्रस्तावना:-

केंद्र शासनाच्या राष्ट्रीय आरोग्य अभियानाच्या राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमांतर्गत ६ ते १८ वर्ष वयोगटातील शालेय विद्यार्थ्यांच्या आरोग्य तपासणीमध्ये दृष्टीदोष आढळलेल्या विद्यार्थ्यांच्या वाचन, लेखन व अभ्यास इ. शालेय गतीविधीवर विपरीत परिणाम होत आहे. त्यामुळे राज्यातील सर्व शासकीय व अनुदानीत शाळांमधील ६ ते १८ वर्ष वयोगटातील विद्यार्थ्यांमधील दृष्टीदोष निवारणासाठी त्या विद्यार्थ्यांची नेत्र तपासणी करून दृष्टीदोषाचे वेळीच निदान करून त्यांना योग्य ते चष्मे मोफत उपलब्ध करून दिल्यास त्यांच्या शालेय गतीविधीमध्ये कोणतीही बाधा येणार नाही. त्या दृष्टीने राज्यातील शासकीय व निमशासकीय ८५७५३ शाळांमधील विद्यार्थ्यांची नेत्र तपासणी करून शास्त्रीय पद्धतीने प्रमाणित केल्यानुसार त्यांना आवश्यकतेनुसार मोफत चष्मे पुरविण्याचा निर्णय घेतला असून सदर कार्यक्रम हा राज्य शासनाची नवी योजना म्हणून राबविण्याचा निर्णय संदर्भ क्र. (२) येथील शासन निर्णयान्वये घेण्यात आलेला आहे. राज्यातील सर्व शासकीय व अनुदानीत शाळांमधील ६ ते १८ वर्ष वयोगटातील विद्यार्थ्यांमधील दृष्टीदोष निवारणासाठी राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमांतर्गत कार्यरत वैद्यकीय पथकांमार्फत सर्व शालेय विद्यार्थ्यांची वर्षातून एकदा आरोग्य तपासणी करताना दृष्टीदोष

असलेल्या विद्यार्थ्यांचा शोध घेणे, नेत्र चिकित्सा अधिकारी यांचे भेटीचे वेळापत्रक निश्चित करून दृष्टीदोष असलेल्या विद्यार्थ्यांचे त्यांच्याच शाळेत नेत्र चिकित्सा अधिका-यांमार्फत निदान निश्चित करणे व चष्म्यांच्या पुरवठ्यासाठी शासनाच्या प्रचलित खरेदी धोरणानुसार हाफकीन महामंडळ यांचेकडून पुरवठादार निश्चित करून त्यांचेमार्फत विद्यार्थ्यांना निश्चित केलेल्या प्रमाणकाचा चष्मा त्यांच्या घरी अथवा शाळेत कुरियरद्वारे पाठविणे अपेक्षित होते. परंतु, सदर योजना राबविताना राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमांतर्गत कार्यरत वैद्यकीय पथकांमार्फत दृष्टीदोष असलेली शालेय विद्यार्थी ८ टक्के प्रमाणे शोधली जात नाहीत. तसेच, दृष्टीदोष असलेल्या विद्यार्थ्यांची यादी जिल्ह्यांकडून राज्य कार्यालयास व राज्य कार्यालयाकडून हाफकीन महामंडळास पाठविली जात होती. यामुळे जिल्ह्यांना तसेच लाभार्थ्यांना योग्य वेळेत चष्म्यांचा पुरवठा होत नसल्यामुळे व होणा-या विलंबामुळे त्यांच्या चष्म्यांच्या प्रमाणकामध्ये बदल झाल्याने तसेच, चष्मा उशीरा प्राप्त झाल्याने चष्मा वाटपाचा मुळ उद्देश साध्य होत नाही. सदर नविन योजनेच्या अनुषंगाने वेळोवेळी निर्गमित करण्यात आलेल्या शासन निर्णयामधील मार्गदर्शक सुचनांमध्ये सुधारणा करून सुधारित मार्गदर्शक सुचना व रु.५.०० कोटी इतक्या रकमेस प्रशासकीय मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

शालेय मुलांमधील दृष्टीदोष निवारणासाठी त्यांना मोफत चष्मे पुरवण्याची योजना राबविण्यासाठी प्रति विद्यार्थी प्रति चष्मा रु.३५०/- याप्रमाणे अंदाजे रु.५.०० कोटी इतक्या रकमेची विहित निविदा प्रक्रिया राबविण्यासाठी पुढील अटीच्या अधिन राहून प्रशासकीय मान्यता देण्यात येत आहे.

अटी व शर्ती:-

- १) सदर साहित्य सामुग्रीच्या खरेदीची आवश्यकता / मागणी याची शहानिशा / खातरजमा करण्यात यावी. त्यानंतरच सदर बाबींच्या खरेदीसाठी निविदा प्रक्रिया राबविण्यात यावी.
- २) सदरहू साहित्य सामुग्रीची खरेदी विनिर्देश गरजेनुसार व अद्ययावत असल्याची खातरजमा करण्यात यावी. खरेदी करावयाच्या बाबींचे तांत्रिक विनिर्देश (Technical specification) संबंधित तज्ञांनी (तांत्रिक समिती / अधिकारी) यांनी मान्य केलेल्या विनिर्देशानुसार असावेत. तसेच, सदर तांत्रिक विनिर्देश (Technical specification) हे कोणत्याही विशिष्ट कंपनीला फायदा होईल अशा रितीने तयार केलेले नसल्याबाबत खातरजमा करण्यात यावी. राज्य निधीमध्ये मंजूर असलेल्या बाबींच्या तांत्रिक विनिर्देशानुसार मागणीपत्र पाठविण्याची जबाबदारी संबंधीत कार्यक्रम प्रमुखांची राहिल. प्रस्तावातील समाविष्ट असलेल्या बाबींचीच खरेदी करण्यात यावी.
- ३) शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्र. भांखस-२०१४/प्र.क्र.८२/भाग-III/ उद्योग-४, दिनांक १ डिसेंबर, २०१६ अन्वये प्रसिध्द करण्यात आलेल्या शासकीय विभागांनी करावयाच्या

कार्यालयीन खरेदीसाठीच्या कार्यपद्धतीची सुधारीत नियमपुस्तिका यामधील तरतूदीनुसार विहित खरेदी प्रक्रिया राबविण्यात यावी.

- ४) प्रशासकीय मान्यता देताना प्रस्तावित खरेदीचे दर हे अंदाजित आहेत. त्यामुळे खरेदी प्रक्रियेअंती दर निश्चित करण्यात यावा. सदर दर हा बाजार भावापेक्षा कमी असल्याबाबत आणि संबंधित पुरवठादाराने या बाबीचा इतर ठिकाणी ज्या दराने पुरवठा केला आहे, त्या दरापेक्षा जास्त नसल्याबाबत खातरजमा करण्यात यावी.
- ५) खरेदी करण्यात येणाऱ्या बाबींची पुरवठापूर्व / पुरवठानंतर नमुना तपासणी (pre/Post dispatch random sample inspection) करून उचित व योग्य विनिर्देश (specification) असलेल्या वस्तुंचीच खरेदी करण्यात येईल, याची खात्री करण्यात यावी.
- ६) जरी सद्यस्थितीत अंदाजित एकूण रु.५.०० कोटी इतक्या रकमेस प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली असली तरी प्रत्यक्षात सदर बाबींची खरेदी ही शाळांमधील विद्यार्थ्यांची प्रत्यक्ष तपासणी झाल्यानंतर दृष्टीदोष आढळून आलेल्या विद्यार्थ्यांच्या संख्येइतकेच चष्मे पुरवठा करण्याबाबतचे आदेश टप्प्याटप्प्यानुसार देण्यात यावेत.
- ७) खरेदी करण्यात येणाऱ्या बाबींचा पुरवठा झाल्यानंतर त्यांची साठवणूक व वितरण (storage & distribution) करणे तसेच, पुरवठा साखळी व्यवस्थापन (Supply chain management) आणि वस्तुसूची व्यवस्थापन (Inventory Management) योग्य पद्धतीने करून सदर बाबी विनावापर पडून राहणार नाहीत व त्यांचा विहित मुदतीत वापर होईल, याची दक्षता घेण्यात यावी.
- ८) सदरहू खरेदीसाठी होणारा खर्च हा आर-०१, २२३५-सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण, ०२-समाज कल्याण, १०२-बाल कल्याण, ०२-शालेय विद्यार्थ्यांची आरोग्य तपासणी, (०२) (०१)- दुर्बल दृष्टी सुधारण्यासाठी शालेय विद्यार्थ्यांना विनामुल्य चष्मा प्रदान करणे (संगणक सांकेतांक २२३५८४५७, ३१-सहाय्यक अनुदाने वेतनेत्तर) या लेखाशीर्षाखालील अर्थसंकल्पित निधीतून भागविण्यात यावा. सदरची खरेदी प्रशासकीय मंजूरीच्या विहित कालावधीत पूर्ण होईल याची दक्षता घ्यावी.
- ९) तसेच, या बाबींच्या खरेदी द्विरुक्ती (Duplication) होणार नाही, याची दक्षता घेण्यात यावी.
- १०) संपूर्ण खरेदी प्रक्रिया राबविताना केंद्रिय दक्षता आयोगाच्या मार्गदर्शक सूचनांचे (CVC Guidelines) तंतोतंत पालन करण्यात यावे.
- ११) शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्र. विअप्र-२०१३/प्र.क्र.३०/भाग-२/२०१३/विनियम, दिनांक १७ एप्रिल, २०१५ सोबतच्या परिशिष्टातील वित्तीय अधिकार नियम पुस्तिका १९७८, भाग-पहिला उपविभाग-दोन मधील अ.क्र.४ नियम क्र.७ समोरील स्तंभ क्र.६ येथील अटींची पूर्तता करण्यात यावी.

०२. उपरोक्त अनुक्रमांक १ ते ११ येथे नमूद अटींची पूर्तता करण्याची व खरेदी नियमानुसार व आवश्यकते प्रमाणे आहे हे सुनिश्चित करण्याची संपूर्ण जबाबदारी आयुक्त (आरोग्य सेवा) तथा अभियान संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान, मुंबई, आणि अतिरिक्त संचालक, आरोग्य सेवा, राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालय, पुणे यांची राहिल.

०३. योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी मार्गदर्शक सुचना पुढील प्रमाणे

१. राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमांतर्गत कार्यरत असलेल्या ११९५ वैद्यकीय पथकांमार्फत सर्व शालेय विद्यार्थ्यांची वर्षातून एकदा आरोग्य तपासणी करतांना दृष्टीदोष असलेल्या विद्यार्थ्यांचा शोध घेण्यात येईल.
२. दृष्टीदोष असल्याचे दिसून आलेल्या विद्यार्थ्यांचे त्यांच्याच शाळेत सार्वजनिक आरोग्य विभागाच्या राष्ट्रीय अंधत्व नियंत्रण कार्यक्रमाच्या नेत्रचिकित्सा अधिका-यांमार्फत किंवा खाजगी नेत्रचिकित्सक यांच्या मार्फत निदान निश्चित केले जाईल.
३. राज्यातील राष्ट्रीय अंधत्व नियंत्रण कार्यक्रमाच्या नेत्रचिकित्सा अधिकारी यांना त्यांचे नियमित कामकाज सांभाळून कार्यक्षेत्रातील शाळांना भेटी देण्याचा निश्चित कार्यक्रमानुसार विद्यार्थ्यांच्या शाळेत दृष्टीदोषाचे निदान करण्यासाठी तसेच त्यांना निश्चित फिरती भत्ता मिळत नसल्याने त्यांना प्रति शाळा तपासणी करिता प्रोत्साहन भत्ता देण्यात येईल.
४. सार्वजनिक आरोग्य विभागात सध्या ४०० नेत्रचिकित्सा अधिकारी कार्यरत आहेत. त्याप्रमाणे एक नेत्रचिकित्सा अधिकारी किमान ४ शाळा प्रति महिना प्रमाणे एका वर्षात किमान ४८ शाळांमध्ये नेत्र तपासणी करतील. या करिता रक्कम रु.२००/- प्रति शाळा तपासणी करिता प्रोत्साहन भत्ता देण्यात यावा, असे एकुण रक्कम रु.९६००/- प्रति नेत्रचिकित्सा अधिकारी प्रति वर्षे प्रमाणे, ४०० नेत्रचिकित्सा अधिकारी यांचे करिता एकुण रक्कम रु.३८,४०,०००/- इतके अनुदानाची आवश्यकता आहे.
५. यामध्ये प्रति शाळा तपासणी करताना प्रत्येक नेत्रचिकित्सा अधिकारी यांनी किमान ५ विद्यार्थी या प्रमाणे एका वर्षात ४८ शाळांच्या तपासणीमध्ये किमान २४० दृष्टीदोष असलेले विद्यार्थी शोधणे आवश्यक राहिल.
६. २४० विद्यार्थी प्रति नेत्रचिकित्सा अधिकारी या प्रमाणे ४०० नेत्रचिकित्सा अधिकारी वर्षभरात ९६,००० दृष्टीदोष असलेले विद्यार्थी शोधून काढतील.
७. ९६,००० विद्यार्थ्यांकरीता चष्मा खरेदीसाठी रक्कम रु.३५०/- प्रति चष्मा याप्रमाणे रक्कम रु. ३,३६,००,०००/- इतके अनुदानाची आवश्यकता आहे.
८. राज्यातील सार्वजनिक आरोग्य विभागा अंतर्गत कार्यरत नेत्रचिकित्सा अधिकारी यांची प्रत्येक जिल्ह्यात काही ठिकाणी रिक्त पदे असल्याने सर्व शाळांना सदर अधिका-यांना भेटी देणे शक्य नसल्याने जिल्हा शल्य चिकित्सक यांचेकडून स्थानिक स्तरावर जिल्ह्यामध्ये उपलब्ध खाजगी नेत्रचिकित्सक यांचे सोबत सामंजस्य करार करण्यात येईल, याकरीता खाजगी नेत्रचिकित्सक यांनी दृष्टीदोष असलेले विद्यार्थी शोधल्यास प्रति दृष्टीदोष असलेल्या विद्यार्थ्यांकरीता रक्कम रु.५०/- इतके सेवा शुल्क देण्यात येईल. अंदाजे २५००० दृष्टीदोष असलेल्या विद्यार्थ्यांकरीता रक्कम

- रु.५०/- याप्रमाणे एकूण रक्कम रु.१२,५०,०००/- आणि २५००० विद्यार्थ्यांच्या चष्म्यांकरिता प्रती चष्मा रक्कम रु.३५०/- प्रमाणे रक्कम रु.८७,५०,०००/- इतके अनुदानाची आवश्यकता आहे.
९. सदरच्या योजनेकरीता आवश्यक असणारे Autorefractometer १०० खाटांच्या ९ उपजिल्हा रुग्णालयाकरिता (उपजिल्हा रुग्णालय अचलपूर (अमरावती), उपजिल्हा रुग्णालय गांधीनगर (कोल्हापूर), उपजिल्हा रुग्णालय सावंतवाडी (सिंधुदुर्ग), उपजिल्हा रुग्णालय वैजापूर (छत्रपती संभाजीनगर), उपजिल्हा रुग्णालय परांडा (धाराशिव), उपजिल्हा रुग्णालय कळमनुरी (हिंगोली), उपजिल्हा रुग्णालय कारंजा (वाशिम), उपजिल्हा रुग्णालय कर्जत (अहमदनगर), उपजिल्हा रुग्णालय तळोदा (नंदूरबार) राज्य स्तरावरून निश्चित केलेल्या तांत्रिक विनिर्देशानुसार शासनाच्या प्रचलीत धोरणानुसार जिल्हास्तरावर खरेदी करणेकरीता रक्कम रु.२५,६०,०००/- इतके अनुदान वितरीत करावयाचे असल्याने संबंधित जिल्हा शल्य चिकित्सक कार्यालयातील मुख्य प्रशासकीय अधिकारी/ प्रशासकीय अधिकारी हे आहरण व संवितरण अधिकारी आणि संबंधित जिल्हा शल्य चिकित्सक हे नियंत्रण अधिकारी राहतील.
१०. एकूण ४०० नेत्रचिकित्सा अधिकारी यांचे करिता प्रोत्साहन भत्ता (रक्कम रु.३८,४०,०००/-) आणि ९६००० विद्यार्थ्यांच्या चष्मा खरेदीकरीता रु. ३५०/- प्रती चष्मा याप्रमाणे (रक्कम रु.३,३६,००,०००/-) आणि खाजगी नेत्रचिकित्सक यांनी शोधलेल्या २५००० विद्यार्थ्यांकरिता रक्कम रु.५०/- प्रती दृष्टीदोष निश्चित लाभार्थी याप्रमाणे (रक्कम रु.१२,५०,०००/-) आणि २५००० विद्यार्थ्यांच्या चष्मा खरेदीकरिता प्रती चष्मा रु.३५०/- प्रमाणे (रक्कम रु.८७,५०,०००/-) असे एकत्रित रक्कम रु.४,७४,४०,०००/- आणि Autorefractometer १०० खाटांच्या ९ उपजिल्हा रुग्णालयाकरिता खरेदी करणेसाठी (रक्कम रु.२५,६०,०००/-) असे एकत्रित रक्कम रु.५,००,००,०००/- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे.
११. योजनेच्या यशस्वी अंमलबजावणीकरीता नेत्रचिकित्सा अधिकारी यांनी राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम जिल्हा कार्यक्रम पर्यवेक्षक (DPS) यांच्याशी समन्वय साधून आपल्या कार्यक्षेत्रातील शाळांच्या भेटीचे वेळापत्रक निश्चित करण्यात यावे.
१२. चष्म्यांच्या पुरवठ्यासाठी शासनाच्या प्रचलित खरेदी धोरणानुसार जिल्हा स्तरावर पुरवठादार निश्चित केला जाईल. तसेच या योजने अंतर्गत प्राप्त निधी हा जिल्हास्तरावर वितरीत करण्यात येणार असल्यामुळे कार्यक्रमाचे सुसूत्रीकरण सुलभ होईल.
१३. नेत्रचिकित्सा अधिकाऱ्याने तपासणी केलेल्या विद्यार्थ्यांची व प्रमाणित केलेल्या चष्म्यांची विद्यार्थीनिहाय यादी जिल्हा शल्य चिकित्सक कार्यालय यांचेकडून पुरवठादारास सादर करण्यात येईल.
१४. सदर पुरवठादार मागणीनुसार निश्चित केलेल्या प्रमाणकाचे चष्मे १५ दिवसांच्या आत जिल्हा शल्य चिकित्सक कार्यालय यांचेकडे पुरवठा करतील व याबाबतचे देयके/ प्रमाणके त्यांच्याकडे सादर करतील.

१५. प्राप्त झालेला चष्मा विद्यार्थ्यांस वैद्यकीयदृष्ट्या योग्य आहे किंवा कसे याची खातरजमा संबंधित नेत्रचिकित्सा अधिकारी करतील व त्यानंतर संबंधित बालकाला नेत्रचिकित्सा अधिकारी किंवा जिल्हा कार्यक्रम पर्यवेक्षक, आरबीएसके यांचे मार्फत चष्मा वितरीत करतील.
१६. जिल्हा शल्य चिकित्सक हे सदर देयकाची खातरजमा करून त्याबाबतचे देयक रक्कम पुरवठादारास विहित नियमानुसार अदा करतील.
१७. लाभार्थ्यांची पुनरावृत्ती होऊ नये यासाठी संबंधित नेत्रचिकित्सा अधिकारी यांनी योग्य ती खबरदारी घ्यावी, ज्या शालेय विद्यार्थ्यांच्या बाबतीत पुढील वर्षाच्या तपासणीत चष्म्याचा प्रमाणक बदलला असल्याचे वैद्यकीय तपासणीअंती आढळून येईल अशा विद्यार्थ्यांची योग्य ती नोंद स्वतंत्रपणे ठेवण्यात यावी.
१८. दृष्टीदोष असलेले विद्यार्थी शोधणे व त्यांना चष्मा देणे ही निरंतर प्रक्रिया असल्याने दरमहा शोधण्यात आलेल्या दृष्टीदोष असलेल्या विद्यार्थ्यांची यादी संबंधित पुरवठादारास देण्यात येईल.
०४. शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्र.विअप्र-२०१३/प्र.क्र.३०/१३/विनियम, भाग-२, दिनांक १७ एप्रिल, २०१५ मधील वित्तीय अधिकार नियम पुस्तिका १९७८ भाग-पहिला उपविभाग-दोन मधील अनु क्रमांक ४, नियम क्र. ७ अन्वये प्रशासनिक विभागास पूर्ण अधिकार प्रदान करण्यात आले आहेत, त्यानुसार सदर शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येत आहे.
०५. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात येत असून त्याचा संकेतांक २०२४०२२७१४२८४४०३१७ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(राजेंद्र वि. कुडले)
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत:-

- १) आयुक्त, आरोग्य सेवा तथा अभियान संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान, मुंबई.
- २) संचालक, आरोग्य सेवा, आयुक्तालय, मुंबई.
- ३) अतिरिक्त संचालक (आरोग्य सेवा), राज्य कुटुंब कल्याण कार्यालय, पुणे.
- ४) सर्व सह संचालक (आरोग्य सेवा आयुक्तालया मार्फत)
- ५) उपसंचालक, सर्व मंडळ कार्यालये

- ६) सर्व जिल्हा शल्य चिकित्सक (FWB मार्फत)
- ७) सर्व जिल्हा आरोग्य चिकित्सक (FWB मार्फत)
- ८) निवडनस्ती (आरोग्य-७)